

GERÇEKLİK PARADOKSU: GERÇEK ULAŞILAMAYACAK BİR YERDE

Volkan ÇİFTECİ*

ÖZ

Bu çalışmada, felsefe tarihi boyunca etkisini hissettiren *idea* ve *doğa* arasındaki ayrımın izlerini sürüyorum. Söz konusu ayrıma vurgu yaparak gerçeklik anlayışımızın, paradoksal bir şekilde, doğrudan erişilmesi olanaklı olmayan bir *doğası* olduğunu göstermeye çalışıyorum. Var olan birçok gerilimin nedeninin, *idea* ve *doğa* arasında süregelen ayrım olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. Daha en baştan, fizik ve metafizik arasındaki fark bu ayrım perspektifinden anlam kazanır. Özel olarak, iç-dış, ben-dünya, özne-nesne, varlık-oluş, zihin-beden gibi ikiliklerin kökeninde *idea* ve *doğa* arasındaki ayrım bulunur. Genel olarak bakıldığında, ontolojik açıdan İdealizm-Realizm ve epistemolojik açıdan Rasyonalizm-Empirizm karşıtlığı da bu ayrımdan kaynaklanır. Çoğunlukla, gerçekliğe doğrudan erişilemeyeceği düşünülür. *Doğası gereği* dolaylı yollardan bilgisine ulaşabileceğimiz ve asla kolay ve doğrudan erişilecek gibi görünmeyen gerçeklik o halde ne kadar gerçeklik olarak adlandırılabilir? Pisagor ve Parmenides ile görünür olan, gerçekliğe doğrudan erişilemeyeceği iddiası, Platon, Descartes ve Kant gibi düşünürler tarafından da kabul edilir. Bugün modern sinirbilim de gerçekliğin (*gerçek dünyanın bilgisinin*) bir temsil/tasarım (*representation*) olduğu görüşünü savunur. Gerçekliğin zihinden bağımsız olması, ancak zihin tarafından bilinebileceği sorunludur. Benzer şekilde, gerçekliğe doğrudan erişilememesi, onun üzerinde işlem yapılarak bilinebileceği iddiası da sorunludur. Her iki durum da gerçekliğin kendinde halinden (*in-itself*) farklı olması varsayımı nedeniyle paradoksal görünmektedir.

Anahtar kelimeler: *idea*, *doğa*, gerçeklik, tasarım, paradoks

THE PARADOX OF REALITY: REALITY IS BEYOND REACH

ABSTRACT

In this study, I trace the distinction between *idea* and *nature*, which has left its mark throughout the history of philosophy. In doing so, I attempt to show that our understanding of reality, paradoxically, has a nature that is not directly accessible. It would not be incorrect to say that many existing tensions are caused by the ongoing distinction between *idea* and *nature*. From the very beginning, the difference between physics and metaphysics makes sense from this perspective of distinction. Specifically, the dualities such as inner-outer, self-world, subject-object, being-becoming, and mind-body originate from the distinction between *idea* and *nature*. Generally speaking, the ontological opposition between Idealism and Realism and the epistemological opposition between Rationalism and Empiricism also stem from this distinction. Generally, it is thought that reality cannot be directly accessed. By its nature, reality, whose knowledge can be attained only indirectly and which never seems easy and directly accessible, can thus be questioned as to how much it can truly be called reality. The claim that reality cannot be accessed directly, first proposed by Pythagoras and Parmenides, is also accepted by thinkers like Plato, Descartes, Kant, and so on. Today, modern neuroscience also supports the view that reality (the knowledge of the real world) is a representation (*idea*). The fact that reality is independent of us but cannot be accessed directly is problematic. Similarly, the claim that reality can only be known through processing it, without direct access, is also problematic. Both situations appear paradoxical due to the assumption that reality is different from as in itself.

Keywords: *idea*, *nature*, reality, representation, paradox

* Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, vcifteci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5576-6255

Makalenin geliş tarihi: 29.06.2024
Makalenin kabul tarihi: 01.09.2024

Submission Date: 29 June 2024
Approval Date: 01 September 2024

Giriş

Felsefe tarihinde *idea*¹ ile doğa arasındaki ayırım birçok düşünsel gerilimin ana nedenidir. Söz konusu gerilimin, gerçekliğin doğasına ilişkin farklı bakış açılarından kaynaklandığını saptamak belki de soruna karşı daha derin bir kavrayış edinmemizi sağlar. Öncelikle düşünürler “gerçeklik nedir?” diye sorarak varlığın doğası konusunda bir ayırımın oluşmasına neden olur. Buna cevap verirken de doğalcılık (gerçekçilik) ve idealizm diye iki kampa ayrılırlar. Doğalcılar, gerçekliğin doğal terimlerle açıklanabileceğini ve fiziksel olanın gerçek olduğunu öne sürer. Bu yaklaşıma göre nesnelere vardır ve zihinden bağımsızdır. İdealist yaklaşım ise gerçekliğin özünde zihinsel veya zihne bağlı olduğunu savunur. Bu ontolojik ayırım tarih boyunca devam eder. Düşünürler, “gerçekliğin bilgisine nasıl ulaşılabilir?” diye sormaya devam ederek bu kez epistemolojik açıdan iki yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olur. Bunlardan empirist kamp, gerçekliğe duyu verileri aracılığıyla, yani deneyim ile ulaşılabilirliğini söyler. Bu görüşe göre *idealar* soyutlamalardan ibarettir. Ancak, rasyonalist düşünürler gerçekliğin bilgisinin ancak akıl ile erişilebilecek tarzda bir bilgi olduğu konusunda ısrar ederken doğuştan *ideaların* varlığını öne sürer.

Gerçekliğe ilişkin sorgulamalar sonucu ortaya çıkan bu iki temel karşıt görüş metafiziğin kaynağı olarak kabul edilebilir. Kimi düşünürler, gerçekliğin doğasını araştırma sürecinde fiziksel olanla yetinmez; görünenin ötesindeki “asıl varlık”, “ilk ilke”, “nedensiz neden”, “değişmeyen şey” gibi kavramları araştırır. Bu araştırma sonucunda, Russell’ın *gerçeklik, görünenden fazlasıdır*² diye özetlediği bir sonuca ulaşırlar. Bu sonuç, sadece metafizikçiler tarafından kabul edilmez. Bugün sinirbilim (*neuroscience*); gerçekliğin fiziksel dünyanın kendisi olduğunu ve gerçekliğin bilgisinin de doğrudan edinileceğini reddeder. Aksine, gerçekliğin, beynimizin duyuşal girdileri kendi anlayacağı dile dönüştürüp (transdüksiyon) yorumlaması sonucu ortaya çıkan bir *idea*; başka bir deyişle,

¹ *İdea*, felsefe tarihi boyunca *algı, düşünce, fikir, form, temsil, tasarım, fenomen (phenomenon)* gibi anlamlarda kullanılmıştır. Önemli nokta, *idea* terimi ile kastedilenin; doğal, fiziksel veya aktüel olarak dış dünyada var olanlardan farklı olmasıdır. Bu anlamda *idea*; fiziksel, doğal ve olgusal olanın zihindeki izdüşümü (yeniden canlandırılması) anlamına gelmektedir. Ancak, Platoncu anlamda, tam aksine *idea* asıl gerçek olarak kabul edilirken fiziksel dünyada var olanlar *ideaların* örnekleme (kopyası) olarak düşünülür. Bu çalışmada *idea* ilk açıklanan anlamda kullanılmıştır. Ek olarak, kafa karışıklığını önlemek için, Türkçe *ide* sözcüğü yerine metin boyunca *idea* sözcüğü kullanılmıştır.

² Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıdıroğlu, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000, 17.

temsil/tasarım (*representation*) olduğunu kabul eder. Gerçekliğe ilişkin araştırma, *idea* ve doğa arasındaki gerilim merkezinde devam ediyor.

Paradoks: Devam eden bu gerilim sonucu ortaya çıkan durum paradoksal görünüyor. Paradoks, çelişkiye neden olan önermeler olarak kabul edilebilir.³ Bir önermenin ortaya koyduğu iddianın sezgiye aykırı olması, ortak görüye uymaması veya beklentinin tam tersi sonuç doğurması anlamına gelir. Paradokslar, ortaya konan bir önerme “doğru” da kabul edilse, “yanlış” da kabul edilse çelişkiye düşülen, kendi kendisiyle ters düşen önermelerdir. Örneğin, Giritli Epimenides şu önermede bulunur:

“Tüm Giritliler her zaman yalancıdır.”

Bu önerme “doğru” ise, Giritli bir kişi bu önermede bulunduğu için yalan söylemektedir; öyleyse önerme “yanlış” olmalıdır. Ancak, eğer önerme “yanlış” ise önermede bulunan Giritli ya “doğru” ya da “yalan” söylüyordur. Epimenides’in “doğru” söylediği durumu değerlendirmiştik. Eğer Epimenides “yalan” söylüyor ise bu kez de önerme “doğru” olmalıdır. Bu nedenle, önerme “doğru” ise “yanlış”, “yanlış” ise “doğru” olmalıdır gibi bir sonuç ortaya çıkar. Her iki durumda da çelişkiye düşülür.

Gerçeklik tanımı gereği, zihninden bağımsız bir şekilde var olanların tümü (nesne veya *idea*); başka bir deyişle, dolaysız, açık ve kesin olarak var olanlar, anlamlarını içerir.⁴ Ancak, bu tanıma göre *zihninden bağımsız bir gerçeklik vardır* demek, sonra da bu var olanın insan zihni aracılığıyla *doğrudan* bilinebileceğini savunmak sorun yaratır. Benzer şekilde *gerçeklik, doğrudan elde edilen veriler (duyum, algı vb.) üzerinde bir işlem (dolaylama) yoluyla bilinebilir* demek de onu kendinde halinden farklı bir şekle sokup zihne bağımlı kıldığı için sorun yaratır. Gerçeklik, zihinden bağımsız bir varoluş alanına gönderimde bulunuyor ise gerçekliğe ulaşılabilmesi iddiası paradoksal görünmektedir.

Duyulurun Ardı

İdea ve doğa arasındaki ayrımın izini sürmek için çalışmaya en başından, ilk düşünür olarak kabul edilen Thales’ten başlamak gerekir. Thales ve onun

³ Simon Blackburn, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, 2005, 267.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, 378; Blackburn, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, 309.

izinden giden İyonyalı düşünürler (Anaximenes, Anaximandros, Herakleitos ve Anaxagoras) evreni doğal terimlerle açıklamaya çalışan doğa düşünürleri olarak kabul edilir. Ancak, görünenin arkasındaki “ilk ilke” ya da “ilk madde” (*arkhe*) nedir, diye sorarlar. Bu soru günümüze kadar varlığını koruyan, gerçekliğin iki yönü olduğu düşüncesinin kıvılcımlarını yakar. Parmenides ile, görünen (*appearance*) ve gerçeklik (*reality*) ikiliği tam anlamıyla ortaya konulur. Parmenides için duyularla elde edilen *zamanın aktığı ve hareketin olduğu* bilgisi sadece görünenidir. Duyu organları ile elde edilen veriler yanıltıcıdır ve gerçek değildir. Gerçek, ancak akıl ile bilinebilir. O halde duyulur (*sensible*) ile akılsal (*intellectual*) olan arasındaki farkı anlamak filozofun işidir. Parmenides için, duyularla elde edilen *yanılsamadır*; gerçek ise, zamansız bir ve tek varlıktır.⁵

Antik Yunan düşüncesi, görünenin ötesindeki “ilk nedeni”, “başlatıcı ilkeyi” araştırma konusunda ısrar eder. Gözlemlenen ve deneyimlenen duyulur dünya ile yetinmek dönem düşünürleri için olanaklı değildir. Antik Yunan düşüncesini diğerlerinden ayıran ve felsefe ile bilimin Antik Yunan’da ortaya çıkmasını sağlayan şey onların duyulur güzelliğin ardında saklı olan entelektüel güzelliğe tutku duymalarıdır.⁶ Evrenin yapı taşı, hareketin başlatıcısı ve devindiricisi, canlılığın gizemi, var olanların nedeni, göklerdeki düzenin yasası, hep “görünenin ötesine geçmeyi” veya “duyulurun ardına bakmayı” gerektirir. Doğal terimlerle yapılan açıklama yetersiz, kuru veya sığ kalır.

Felsefe tarihinin daha en başında, gerçekliğin doğal terimlerle açıklanacağını savunanlar ile *idealarla kavranacağını* söyleyenler arasında bir kamplaşma meydana gelir. Bu durum, var olanların doğası sorununu ele aldığı için *ontolojik* açıdan gerçekçilik (*realism*) ve idealizm arasındaki çatışmaya neden olur. İki farklı dünya görüşünü savunan kampın ortaya çıkması, etkisi günümüze kadar devam edecek olan bir ayrışmanın başlangıç noktasıdır. Parmenides ve doğalcı düşünürler ile başlayan gerilim, Platon’un evreni ikiye ayırarak görünen dünya ve ideal dünya yaklaşımıyla artık tamamen su yüzüne çıkar. Görünen ve gerçeklik ayrımı yalnızca *ontolojik* açıdan kabul edilen bir ayrım değildir. Bu ayrım, var olanın doğasına ilişkin bir iddia ortaya koymanın yanı sıra onun nasıl bilineceğine ilişkin bir sorunu da beraberinde getirir. Bu sorun, *epistemolojik* bakışın; rasyonalizm ve empirizm olarak adlandırılan

⁵ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, 16-17.

⁶ Henri Poincaré, *Science and Method*, trans. Francis Maitland, New York: Thomas Nelson and Sons, 1914, 24.

bilginin nasıl edinileceğine dair iki karşı felsefi yaklaşımını oluşturur. Rasyonalizm, gerçekliğin doğasına akıl ve *idealar* ile erişilebileceğini iddia ederken, empirizm gerçekliğin duyu organları aracılığıyla doğal dünyanın gözlemlenmesi sayesinde (deneyimle) bilineceğini öne sürer. *İdea* ve doğa gerilimi sonucu ortaya çıkan, sözü edilen bu *ontolojik* ve *epistemolojik* ayrımlar, bugün aslında felsefe ve bilimin iki ayrı çalışma alanı olarak kabul görmesine neden olan köşe taşlarıdır.

Doğru Söyleyeni Mağaradan Kovarlar

Gerçekliğin görünenden ibaret olmaması gerektiği sezgisi, düşünürlere başka bir dünyanın kapısından içeri girmeyi vaat etmiş benziyor. Gerçekliğin gizemini açığa çıkarma umudu, reddedilmesi pek de mümkün olmayan bir çağrı haline gelmiş olsa gerek. Pisagor, Parmenides ve Platon, görünürün ötesine ilişkin kuramlar geliştirmiş öncü düşünürlerdir. Bu metafizikçiler, insan aklının doğrudan gözlem ve deney ile değil; dolaylı olarak gerçekliğin bilgisine erişebileceğini iddia eder. Pisagor, sayıların deneyimlenen varlıklardan farklı ve özel bir statüsü olduğunu düşünür. Evrenin matematiksel düzen ve geometrik ahenk olmadan var olamayacağını savunur.⁷ Aşkın gerçeklik ancak akıl ile kavranabilir. Parmenides, duyulurun ötesinde hareket ve değişimin olmadığını, varlığın sabit ve “bir ve tek” olduğunu iddia eder. Platon için de benzer bir durum söz konusudur: Platon’a göre asıl varlıklar; değişmeyen, asla yok olmayacak olan *idealar*dır.⁸ Benzeri metafizik düşünceler ve tartışmalar, felsefe tarihi boyunca devam eder. Bu nedenle Kant, metafiziğin, *insan aklının “doğal bir yatkınlığının” ürünü olduğunu söyler.*⁹ Düşünmek, haliyle metafizik/teorik entiteleri (*ideaları*) de düşünmeye neden olur.

Bazı düşünürlerin, doğrudan deneyimlenen ile yetinmeyip, gerçekliğe ilişkin *daha fazlası* olması gerektiğini varsayması kimilerine göre “gereksiz bir uğraş”, “zaman kaybı” ve belki de “paranoya” olarak görülebilir. “Modern bir düşünür, hayatında hiç şarlatan olduğu hissine kapılmamışsa büyük ihtimalle

⁷ Weber, *Felsefe Tarihi*, 25.

⁸ Platon. *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. VI. ve VII. kitap; Weber, *Felsefe Tarihi*, 57. Platon için gerçek *ideadır*. Bu anlamda, “Platoncu realizm, idealizmin ta kendisidir”. Bkz. Weber, *Felsefe Tarihi*, 53.

⁹ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örneke, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2015, 117.

çalışmaları okunmaya değer olmayan oldukça dar görüşlü bir kişidir”¹⁰. Her şey *görünenden ibaret olmamalı*, diye düşünmeye başlanılan anda konfor alanı terk edilir. Kapısından içeri girilen bu yeni alanda çoğu şey haliyle yabancı gelir. Sadece kapıdan içeri giren için değil, dışarıda kalan için de içeride olanın söyledikleri yabancı, yer yer de ürkütücü olur. Platon’un mağara benzetmesi bu durumu anlatmak için çok iyi bir örnektir:

Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldanabiliyor ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. [Görebildikleri şey sadece gölgeler] [...] Şimdi düşün: Bu adamların zincirlerini çözer, bilgisizliklerine son verirsen, her şeyi olduğu gibi görürlerse, ne yaparlar?¹¹

Mağaranın içerisi görünen dünya (gölge) olması nedeniyle karanlık ve dışarıyı gerçekliğe erişmek anlamına geleceği için aydınlıktır. Platon’a göre gerçek *idea* olduğu için *ışık* (Güneş) metaforu ile, gerçeğin yansıması (soluk kopyası) olan görünen de *gölge* metaforu ile karşılanır. Bu anlamda doğa *ideanın* kopyasıdır. Gözü karanlığa alışkın olan insan, dışarı çıkar çıkmaz güneş ışığı karşısında ilk aşamada geçici bir körlük yaşayıp düzgün bir görüş elde edemez. Burada elde edeceği bilgi daha önce karşılaştıklarına benzemediği için doğal olarak ona yabancı gelir. Daha önemlisi, bu edindiği bilgilerin gerçek olduğunu geriye dönüp mağarada kalan arkadaşlarına söylediğinde onlar tarafından bu görüşler kolayca kabul edilmez. Analojiye göre gerçekliğin bilgisini edinmek o denli zordur ki, sıradan birisi için ona tahammül etmek güçtür. Olur da ısrar ederse bu kez düşünür, arkadaşları tarafından hoş karşılanmaz; hatta bulunduğu gruptan/toplumdan dışlanır.

¹⁰ “A modern philosopher who has never experienced the feeling of being a charlatan is such a shallow mind that his work is probably not worth reading”. Leszek Kolakowski, *Metaphysical Horror*, Oxford: Basil Blackwell Inc, 1988, 1.

¹¹ Platon, *Devlet*, 514 a-514 e.

Metafizik: “Ötesini” Düşünmek

Metafizik, en başından beri filozofların duyulurun ardını, görünenin ötesini düşünmeye çalıştıkları bir alan olmuştur. Genel kabul, duyulurun tüm gerçekliği sunmaya yeterli olmadığıdır. Metafizik kullanılan metodoloji ve ele alınan konular bakımından farklı şekillerde kavranabilir.¹² Ancak, Aristoteles’in ortaya koyduğu şekilde metafizik, en sade haliyle, varlığın doğasına ilişkin sorgulama yapan; başka bir deyişle “varlığı varlık olarak” (*being qua being*) anlamaya çalışan disiplindir.¹³ Aristoteles için, metafizik “varlığın evrensel bilimi”; gerçekliğin doğasına ilişkin çalışma alanıdır. Aristoteles, *Metafizik*'te “ilk ilke”, “ilk neden”¹⁴ “varlık olarak varlık” ve “değişmeyen şey” konularını ele alır. Aristoteles metafizik terimini kullanmaz¹⁵, eserine “ilk felsefe” (bilgelik) ismini verir.¹⁶

Metafizik, genel metafizik ve özel metafizik olarak ikiye ayrılabilir. Genel metafizik, gerçekliğin doğasına, yapısına ve ilkelerine dair bir açıklama sunmaya çalışır. Özel metafizik ise üç ana başlığa ayrılır: kozmoloji, rasyonel psikoloji ve teoloji. Kozmoloji varlık olarak nesnelere; psikoloji zihni; teoloji de tanrıyı konu edinir. Kozmoloji; evrenin yaratılış amacını sorgulayarak var olan nesnelere üzerine bir araştırma yapar. Psikoloji; nesnelere ziyade, zihin (ruh) nedir ve diğer varlıklardan farklı mıdır? Ruh ölümsüz müdür? Zihin-beden arasındaki ilişki nasıldır? Özgürlük gerçek midir? gibi sorulara cevap vermeye çabalar. Teoloji de Tanrı ile ilgili sorgulamalar yaparken evrenin “ilk nedeni” nedir? diye sorar. Ancak, özel veya genel, metafizik en sonunda varlığın ve gerçekliğin doğasını anlamaya çalışan disiplindir. Özel metafizik, Descartes’in metafizik projesinde açık bir şekilde ele alınır. Descartes, “Düşünüyorum, o halde varım” (*cogito*) önermesini ile, varlığını kanıtladığı *beni* “ilk ilke” kabul eder.¹⁷ Daha sonra, Tanrı'nın varlığını da doğuştan “mükemmel Tanrı *ideası*” üzerinden kanıtladığını gösterir. Dış dünyanın varlığını, “ilk ilke”den yola çıkıp “mutlak-iyi

¹² Michael J. Loux, *Metaphysics: A Contemporary Introduction*, New York & London: Routledge, 2006, 1.

¹³ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 1003a20.

¹⁴ Aristoteles, *Metafizik*, 981b27-8.

¹⁵ Rodoslu Andronicus, Aristoteles'in eserlerini sınıflarken, Aristoteles'in Fizik'le ilgili konulardan sonra gelen konuları ele aldığı kitap olarak metafizik (*meta ta physika*) adını kullanır. Ahmet Arslan, “Giriş”, içinde *Metafizik*, Aristoteles, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 9.

¹⁶ Arslan, “Giriş”, 9.

¹⁷ Rene Descartes, *A Discourse on the Method*, trans. Ian Mclean, Oxford: Oxford University Press, 2006, 28.

Tanrı" *ideası* ile kanıtladığını iddia eder. Böylece, rasyonel psikoloji, teoloji ve kozmoloji konularını etraflıca sorgulayıp bunların ilgilendiği varlıkların (Ruh, Tanrı ve Evren [Fiziksel Nesnelere]) doğalarına ilişkin bir sonuca ulaştığını savunur.¹⁸

Bir zamanlar "tüm bilimlerin kraliçesi"¹⁹ olarak kabul gördüğü zamanlar olduğunu söylediği metafiziği Kant, bu haliyle, deneyimin ötesine geçen ilkeleri araştıran, deneyimin sınırlarını aştığı için de uzlaşmanın olanağının olmadığı "sonsuz anlaşmazlıkların savaş alanı" olarak tanımlar.²⁰ Bu nedenle Kant metafiziği, düzenleyici (*regulative*) bir işlevi olan, aklın neyi bilip neyi bilemeyeceği konusunda bir rehber görevi gören çalışma alanı olarak anlar. Metafiziği sistematik bir zemine oturtup ona bilgi konusunda *sınır* çizen bir görev atfeder.

Kant, Platon gibi deneyimden elde edilen (*a posteriori*) bilginin evrensellik ve zorunluluk getirmeyeceğini düşünür. Ancak, Platon'un aksine evrenselin, deneyimin ötesinde aşkın (*transcendent*) bir varlık alanında bulunduğunu iddia etmez. Kant'a göre *a priori* şekilde elde edilen bilgi, gerçeklik ile ilgili evrensel ve zorunlu bir iddiada bulunabilir. Kant, metafiziğin Tanrının varlığını, evrenin tümünün bilgisini ve düşüncenin bir öznesi olduğunu kanıtlayabileceğini düşünmez. Ona göre, metafiziğin olumsuz bir işlevi vardır. Aklın *ideaları* (tanrı, evren, özne) düzenleyici işlevlere sahiptir. Bu *idealar* bizi metafizik varlıkların gerçek varoluşuna götürmez; onların gerçekliklerinin açıklanabilir olduğunu söylemez. Aksine, bu *idealar*, bilginin düzenleneceği ve araştırılacağı yöntemi gösteren soruşturmanın amacı ve yönünü temsil eder.²¹

Kant, Descartes'e benzer şekilde metafiziğin üç alt sınıfa ayrılabilirliğini ileri sürer. Bu sınıflardan ilki düşünen öznenin mutlak birliğini içerir. İkinci sınıf, görünen dünyanın (*appearances*) koşullarının serilerinin birliğini içerir. Üçüncü sınıf ise, genel olarak düşüncenin tüm nesnelere ilişkin koşullarının mutlak birliğini içerir.²² Bu üç sınıftan "düşünen özne" *psikolojinin* nesnesidir; "dünyanın koşullarının serilerinin birliği" *kozmojinin* nesnesidir. Son olarak

¹⁸ Rene Descartes, "Meditations on First Philosophy", in *Meditations on First Philosophy in Focus*, ed. Stanley Tvein, London & New York: Routledge, 1993.

¹⁹ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*. trans. and ed. Paul Guyer & Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, viii.

²⁰ Kant, *Critique of Pure Reason*, A, viii.

²¹ Paul Guyer & Allen W. Wood, "Introduction" in *Critique of Pure Reason*. trans. and ed. Paul Guyer & Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 18.

²² Kant, *Prolegomena*, 83.

“düşünülebilen her şeyin (varlıkların varlığı) imkanının en üst koşulu” da *teolojinin nesnesidir*.²³ Tabii bunlar, saf aklın nesnelere oldukları için *idea* olarak kabul edilir. Kant için de metafizik; *özne, dünya ve Tanrı idealarını* konu edinir.

Kant’a göre, saf aklın bu üç *ideasının* düzenleyici (*regulative*) kullanımlarının olmasının anlamı, anlama yetisinin (*understanding*) kategorilerinin deneyimin sınırlarının *ötesine* geçmesini engellemektir. Başka bir deyişle, kategorilere içerisinde özgürce hareket edebilecekleri bir *sınır* çizmektir. Kant’ın metafizik eleştirisi, doğa ve *idea* ayrımı ön plana çıkarırken bunların karşılıklı bir ilişki içerisinde olduklarını da varsayar. Böylece, empirizm ve rasyonalizm arasında bir köprü kurar. Dünya ve insan aklı bir eşgüdüm (*co-ordination*) içerisinde çalışınca bilgidan bahsedilebilir; ancak bu şekilde metafizik sistematik bir raya oturtulabilir. Saf aklın düzenleyici *ideaları* olmaksızın bilgi ortaya çıkamaz ve metafizik anlamsız bir çalışma alanı haline döner. Dünyadaki *kaosu* yasa koyarak organize bir şekilde düzenleyecek ve böylelikle ondan bir *kozmos* üretecek olan insan aklıdır. Bu noktada doğa ve *idealar* birlikte hareket eden, birbirine ihtiyaç duyan, bir aradalıklarında bir anlama gelen, belki de madalyonun iki yüzü gibidir. Ancak, Kant duyu verileri (*sensations; impressions*) ve *idealar* arasında bir iş birliği ile deneyim dünyasının bilgisi sorunu çözdüğünü iddia edip gerçekliği de deneyimlenen (görünen) gerçeklik olarak ortaya koyarken *kendinde şey (thing-in itself)* diye bir kavramdan bahseder. Ona göre *kendinde şey* asla bu haliyle bilinemez. Bu *aşkınsal idealist* pozisyon, gerçekliğin bilgisi için deneyimin *ötesine* gitmek gerektiğini düşünen klasik metafizikçileri tatmin etmez.

Söz konusu üç *idea* derinlemesine bir analizde, doğanın zorunlu neden-sonuç ilişkisinin *ötesinde* kendiliğindenliği (*spontaneity*) – özgürlüğü – bulmaya çalışan bir yaklaşımın ürünleri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Tanrı *ideasının* analizini yapmak yararlı olur.

Tanrı *Ideası*:

Tanrı *ideasının* sistematik bir analizini yapmak için aşağıdaki üç soruyu cevaplamaya çalışmak önemlidir.

- Evrenin var olmasının nedeni olarak Tanrı kanıtlanabilir mi?

²³ Kant, *Critique of Pure Reason*, A334/B392.

- Tanrı, neden-sonuç zincirinin dışında bir “nedensiz neden” (*uncaused cause*) mi?
- Bu anlamda Tanrı mutlak özgürlük mü?

Tanrı ile ilgili bu üç soru metafizikçilerin cevaplamaya çalıştığı önemli sorulardır. İlk soru, bir yaratmanın gerekli olduğu, evrenin kendi başına var olmasının mümkün olmayacağı varsayımı nedeniyle ortaya çıkar. Evrendeki varlıklar arasında bir hiyerarşi gözlemlenebilir. Varlıklar birbirlerinden birçok yönden daha iyi olarak kabul edilebilir. Bu düşünce biçimi, en yüksek varlık fikrini meydana getirir. Diğer tüm varlıklardan daha üstün bir varlık; “Doğa düzeninin en yüksek bir varlığı” olanaklı mıdır? sorusu doğal olarak ortaya çıkar. Bu soru Augustinus tarafından “ontolojik kanıt” olarak bilinen bir akıl yürütme ile “evet” diye cevaplanır. Daha sonra benzer bir akıl yürütme ile Descartes “mükemmel varlık” *ideasından* mükemmel varlığın var oluşunun kanıtlanabileceğini öne sürer.²⁴

30

İkinci soru Aristoteles tarafından ele alınır. “Kozmolojik kanıt” olarak bilinen bir akıl yürütme ile cevaplanır. Bu akıl yürütmeye göre, neden-sonuç zinciri zamanda geriye doğru takip edildiğinde sonsuz bir geri gidiş ile karşılaşılır. Aristoteles’e göre bu hareket zincirin bir başlatıcısı olmalıdır. Ancak, bu ilk hareket ettiricinin kendisi hareket etmiyor olmalıdır (*unmoved mover*).²⁵ Aksi takdirde, onu da hareket ettiren bir hareket ettiriciye ihtiyaç duyar. Bu ilk hareket ettirici hareket etmez; başka bir nedene ihtiyaç duymaz. Bu, neden-sonuç zincirinin başlatıcısı, neden-sonuç dünyasının içerisine düşmez. Bu nedenle deterministik dünyanın dışındadır. Kendisi *nedensiz bir nedendir*.

Tanrı özgür eylemde bulunan, zaman-mekân ve neden-sonuç gibi doğaya atfedilen özelliklerin içerisinde eylemeyen, ötesinde, dışında, yani aşkın (*transcendent*) bir varlık olarak kabul edilir.²⁶ Bu söylenenler ışığında, Tanrı var olmak için herhangi bir nedene ihtiyaç duymaz. Eylemleri (veya hareketi) söz konusu olursa, onun eylemde bulunması için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Tanrı’nın, dünyayı kendiliğinden ve özgürce yarattığı sonucuna ulaşılır.

²⁴ Descartes, “Meditations on First Philosophy”, 81-2.

²⁵ David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Kılbalcı: 2017, 154-55.

²⁶ Bu düşünce, Tanrı’nın zaman, mekân ve neden-sonuç zincirine düşmemesi gerektiğini savunurken bu özellikleri ile evreni de yaratmış olması gerektiği iddiası arasındaki uyumsuzluğu da çözmeye çalışır. Determinizm ve özgürlük uyumsuzluğu ile mutlak zaman ve mekân sorunu için bkz. Leibniz. Özellikle zaman sorunu için bkz. Boethius. Tanrının dünyaya aşkınlık sorunu için bkz. Plotinus.

Kant'ın, "Saf Aklın İdeali" bölümünde gösterdiğini iddia ettiği gibi, saf aklın üç *ideasından* biri olan Tanrı *ideası* teorik olarak kanıtlanamaz. Bu *ideal* – tüm varlıkların koşulu olan varlık kavramı – bir bilgi nesnesi olamaz.²⁷ Tanrının varlığını teorik olarak bilineceğini savunmak paradoksaldır.

Evren *İdeası*:

Evren *ideasının* sistematik bir analizini yapmak için aşağıdaki üç soruyu cevaplamaya çalışmak önemlidir.

- Evrenin kendisi ideal mi maddesel mi?
- Evrenin zamanda bir başı ve sonu var mı?
- Evrene dair bu soruların cevabı nasıl (akılla mı duyu organlarıyla mı) edinilir?

Metafizikçilerin cevaplamaya çalıştığı ikinci önemli soru evrenin doğasına ilişkindir. Evrenin doğasına dair görüşler de doğa ve *idea* arasındaki gerilim ile şekillenir. Parmenides ile başlayan, evrenin nesnel varlığının bir *yanılsama* olduğu, evrenin ancak akılla kavranabileceği iddiasından Platon da etkilenir. Platon'a göre gerçeklik aşkın varlıklar olan *idealardan* ibarettir. Doğal evren bu ideaların kopyası veya yansımasıdır. Öyleyse gerçeklik *ideal* olandır. Berkeley de insanlar da dahil tüm var olanların Tanrı'nın zihninin *idealaları* olduğu öne sürer.

Ancak, deterministik bir şekilde işleyen dünya, zamanda geriye doğru takip edilince sonsuz bir hareket ortaya çıkar. İşte bu noktada kimi düşünürler, bir yerde bu deterministik zincirin son bulması gerektiğini düşünür. Zorunlu ilişkinin dışında, zorunlu olmayan bir neden ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken zorunlu ilişkiden özgürlüğe, determinizmden kendiliğindenliğe bir kapı aralanmaya çalışılır. Neden-sonuç zinciri dışında olan ancak kendisi bir nedene bağlı olmayan bir ilk ilke (nedensiz neden veya özgürlük) bulunmak istenir.

Kant, "Saf Aklın Antinomisi" bölümünde ise dünyanın serisinin tümünün bir deneyim nesnesi olamayacağını gösterdiğini öne sürer. "Evrenin bir başı ya da bir sonu var mı?" sorusu, "evrenin tümü" zamansal olarak baştan sona deneyimde içerilemeyeceği için bir bilgi nesnesi olamaz. Başka bir deyişle, neden-sonuç zincirinin tümünün deneyim nesnesi olması olanaksızdır; bunu

²⁷ Kant, *Critique of Pure Reason*, A334/B392; Kant, *Prolegomena*, 84.

iddia etmek paradoksaldır. Evren, saf aklın bir *ideası* olarak düzenleyici işleve sahiptir.²⁸

Özne İdeası:

Özne ideasının sistematik bir analizini yapmak için aşağıdaki üç soruyu cevaplamaya çalışmak önemlidir.

- Zihin (ruh) maddeden ayrı mı?
- Özne, maddi nesnelere gibi zorunlu neden-sonuç zincirinde bir halka mı?
- Özne, özgür irade sahibi otonom bir varlık mı?

Ruhun yalnız bir töz olduğu nasıl bilinebilir? Descartes, meditasyon (iç gözlem) sonucu varlığından kesin olarak emin olduğu bir şeye ulaştığını iddia eder: kendi varlığı (*I*). “Düşünüyorum; o halde, varım” olarak formüle ettiği önermesinde, yalnız *Ben*'in var olduğunu ve bunun şüphesiz bir şekilde bilinebileceğini savunur.²⁹ Bahsettiği *ben*, bedenden bağımsız, maddesel olmayan, doğa ile ilgili hiçbir özellik taşımayan, “özü düşünce olan”³⁰, ölümsüz bir ruhtur. Meditasyonu yapanın, maddi olmayan kendi *ben*'inin varlığını bu şekilde kanıtlandığını iddia etmesi sorunludur. Kant, “Saf Aklın Paralogizmleri” başlığı altında düşüncenin öznesinin bedenden ayrı bir varoluşu olduğu ve bunun kanıtlanabileceği iddiasını eleştirir. Kant'a göre “yalnız bir varlığın kavramını olanaklı hiçbir deneyde duyuşal, dolayısıyla somut bir biçimde anlaşılır kılamayız”.³¹ Yalnız, ölümsüz ve özgür *ben* (*I*) aklın üç *ideasından* birisidir. Mantıksal bir özne olarak kabul edilebilir; ancak nesnel olarak kanıtlanamaz. Bu iddianın nedeni şudur: İç gözlem sonucu iç duylara erişilir. İç duyları bilmek için onları zamansal-mekansal olarak algılamak ve nedensellik kategorisi altında düzenlemek gerekir. Bu şekilde düzenlenen iç duylar artık bir deneyim nesnesine (*an appearance*) dönüşür. Bu nedenle, iç duyu içerikleri yalnız özne halini kaybeder.³² Kant buradan hareketle, özneyi kendi halinde bilmenin olanaklı olmadığını söyler. Ne kadar meditasyon yaparsak yapalım özne

²⁸ Kant, *Critique of Pure Reason*, A336/B393; Kant, *Prolegomena*, 84.

²⁹ Rene Descartes, *A Discourse on the Method*, çev. Ian Mclean, Oxford: Oxford University Press, 2006.

³⁰ Descartes, *A Discourse on the Method*, 29.

³¹ Kant, *Prolegomena*, 84.

³² Kant, *Critique of Pure Reason*, B68/69.

elimizden kayıp gider. Bildiğimiz şey en sonunda bize görünen haliyle öznedir; başka bir deyişle, iç duyumun nesnesidir (*an appearance*).

İnsanı neden-sonuç zincirinin ötesinde özgür bir varlık olarak konumlamak da onu zorunlu düzenin dışında otonom bir özne olarak kabul etmek de; son olarak, onun maddeden bağımsız bir ruh olarak bilinebileceğini söylemek de (teorik olarak) paradoksaldır.

Kant ve Sinirbilimin Ortak Yönü

Kant, empirizm ve rasyonalizmin arasında bir uzlaştırma yaparak bilginin deneyimlenen dünyanın verileri ve aklın saf kavramlarının (kategoriler) ortak çalışması sonucu ortaya çıkabileceğini iddia eder. Bilgi için aklın iki temel yetisine ihtiyaç duyulur: duyusallık (*sensibility*) ve anlama yetisi. Duyusallık, insan zihnine sunulmuş veriler (*intuition; görüş*) tarafından etkilenirken; anlama, yetisi saf kavramları (*categories*) ile bu veriler üzerinde bir işlem yapar. Dünya ile insan zihni arasındaki ilişkiyi Kant şu şekilde ifade eder: “İçerik olmaksızın düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın görümler [intuitions] kördür”.³³ Özetle, Kant’a göre insan zihni fiziksel dünyayı olduğu gibi, yani kendi halinde (*in-itself*) bilemez. Zihnin aktif özelliği sayesinde duyu verileri üzerinde belirli işlemler yaparak ondan anlamlı birlik üretir; ancak, verilerin bu işlenmiş hali ile bilgi olanaklıdır. Dünyaya dair tüm bilgimiz, bu nedenle, bir temsil veya tasarım (*representation*) – Kant’ın kullandığı terim ile *phenomenon* – olmak durumundadır.

Felsefe tarihindeki doğa ve *idea* gerilimi 20. ve 21. yy.’da da varlığını hissettirmeye devam ediyor. Özellikle zihin felsefesi, bilincin doğası üzerine yaptığı çalışmalarda, beyin ve bilinç arasındaki ayrıma odaklanarak tartışmayı dış dünya çerçevesinden iç dünya çerçevesine çekip, konuya yeni bir perspektif sunar. Günümüzde sinirbilim de beyin ve sinir sisteminin yapısı ve işlevini anlamaya çalışırken dış dünya ve iç temsil arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya çalışıyor. Dar perspektiften değerlendirildiğinde, maddi dünyanın bir parçası olan beyin nasıl oluyor da bilinci ortaya çıkarıyor sorusu önem kazanır. Daha geniş bir perspektiften ise, gerçeklik dediğimiz şeyin, insan zihninden bağımsız olmayan; aksine, beyin (sinir sistemi) tarafından oluşturulan bir *temsiller ağı* olduğu iddiası ön plana çıkar.

³³ Kant, *Critique of Pure Reason*, A51/B75.

David Chalmers'ın ortaya koyduğu "bilincin zor problemi" (*hard problem of consciousness*) beyin durumlarının (*brain states*) nasıl olup da zihinsel durumlara (*mental states*) neden olduğunu sorgular.³⁴ Zor problem, fiziksel olan beyin ile fenomenal bilinç (öznel deneyim, *qualia* vb.) arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken, *idea* ve doğa arasındaki ayrım tekrar gün yüzüne çıkar. Söz konusu ayrım, "açıklama gediği" (*the explanatory gap*) ifadesinde de sorgulanan ayrımdır. İfade, basitçe bilincin nasıl olup da fiziksel olan beyin süreçlerine bağlı olabildiğini soruşturur. Levine tarafından ortaya atılan ifade öznel deneyimlerimizin, dayandıkları fiziksel süreçler ile aralarında psikofiziksel bağ eksikliği olduğunu göstermeye çalışır.³⁵ *İdea* başlığı altında sınıflayabileceğimiz öznel deneyimler, temsil, tasarım, fenomenal bilinç, *qualia* vb. diğer varlıklarla paylaşmadığımız ve dış dünyada bulunmayan özellikler gibidir. Öyleyse, *idea* ve doğa arasındaki ayrım nasıl kapatılabilir? Bu sorunun olumlu bir yanıtı varmış gibi görünmüyor.

34

Sinirbilim, bir anlamda, Kant'ın iddia ettiği gibi, gerçekliğin yalnızca algılanan ve deneyimlenen gerçeklik olduğunu, başka bir deyişle, gerçekliğin *idea* (temsil; tasarım) olduğunu söyler. Beynimizi "dünyayı nöral olarak temsil eden bir sistem gibi düşünebiliriz".³⁶ Sinirbilim uzmanları beynin dışarıdaki dünyaya erişimi olmadığını, gerçeklik dediğimiz şeyin kafatasının içerisindeki yaklaşık 1.5 kg ağırlığındaki pembemsi, jölemsi kıvamlı ve kıvrımlı bir madde kütesinin içindeki nöral etkileşimlerden ibaret olduğunu düşünür. 1833'te Müller "doğrudan dış dünyanın değil, yalnızca sinir sisteminde yayılan sinyallerin farkında olduğumuz" iddiasını ortaya koymasına neden olan bir dizi deney yaptı.³⁷ "Gerçeklik algımız, 'oralarda' [dış dünya] olup bitenlerden çok, beynimizin içinde olup bitenlerle ilgilidir".³⁸ Beden-zihin sorununu Crick ve Koch (1998) "bilincin nöral korelatları" (*Neural Correlates of Consciousness* [NCC]) kavramını ortaya atarak çözmeye çalışırlar.³⁹ Buna göre, bilinçli bir durum (örn.

³⁴ David Chalmers, "Facing up to the Problem of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies*, no. 3 (1995): 201.

³⁵ Joseph Levine, "Materialism and Qualia: The Explanatory Gap." *Pacific Philosophical Quarterly*, no. 64 (1983): 354-361.

³⁶ Saffet Murat Tura, *Zor Problem: Bilinç, Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu*, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 23.

³⁷ akt. David Eagleman, *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*, çev. Zeynep Arık Tozar, İstanbul: Domingo, 2022, 15.

³⁸ Eagleman, *Beyin: Senin Hikayen*, 47. "Göze ışık tuttuğu, basınç uyguladığı ya da göz sinirlerini elektrikle uyardığında (...) benzer görsel duyumlar oluşuyordu."

³⁹ Francis Crick & Christof Koch, "Towards a Neurobiological Theory of Consciousness." *Seminars in the Neurosciences* no. 2 (1990): 263-275.

kırmızı deneyimi) beyindeki bazı nöron kümelerinin karşılık geldiği bir durumdur. Bu görüş zihin ve *ideaları* doğal olana (beyne) indirgeyerek açıklayan “indirgemeci materyalist” bir yaklaşımdır. Öte yandan, Crick’e göre gerçeklik duyu verilerinin beyindeki nöronlar tarafından işlenmesi sonucu oluşan bir nöral temsildir; gerçeklik beyin tarafından üretilmiş bir içsel modeldir.

Yorum yapma; gerçeği söyle, diye bir çıkış yapmak anlamlı görünmüyor. Beyin, bilme sürecinde duyu verilerini yorumlamaktan – ayrık çoklukları anlamlı bütünlükler olarak ilişkilendirmekten – başka bir şey yapmaz. Beyin dünyayı olduğu gibi değil “kendisine göre” olduğu gibi algılar.⁴⁰ “Gerçekliğin görebildiğimiz incecik dilimi, biyolojimizle sınırlanmıştır” (...) “Hiçbir canlı, nesnel gerçekliğin kendisini deneyimlemez (...).”⁴¹

Sonuç: Gerçekliğe Doğrudan Ulaşılamaz

Antik Yunan düşünce geleneği, duyulur güzelliğin ötesindeki akılsal güzelliğe, zihin için kesinlik sağlama ve ona sağlam bir zemin oluşturma nedeniyle, daha fazla önem veriyordu.⁴² Sürekli değişen, hareket halindeki duyulurun ele avuca sığmayan doğası, bilgi için gerekli olduğu düşünülen kesinlik, nesnellik, zorunluluk ve evrensellik gibi özellikleri sunmaktan uzaktır. Gerçeklik ve onun bilgisi değişmeyen bir doğaya, her şeye uygulanabilen özelliklere ihtiyaç duyar. Bu özelliklerin de duyulurun ardında olduğu varsayılır. Duyulurun ardına ilişkin sorgulamaların son bulması pek olanaklı görünmüyor. Metafizik, insan aklının “doğal bir yatkınlığının” ürünüdür.⁴³ Bu nedenle, “[d]ünyada her zaman (...) düşünen insanda metafizik olacaktır”.⁴⁴

Felsefe tarihinin başından beri, düşünürleri huzursuz eden; onların, arkalarına yaslanıp görünen (deneyimlenen) dünyanın gerçek olduğunu kabul etmelerine engel olan; görünenin “ötesinde” bir şeyler olması gerektiğini söyleyen; büyük ihtimalle de kendilerini “şarlatan” gibi hissetmelerine neden olan sezgi çok da yanlış çıkmış görünmüyor. Bugün modern sinirbilim, bildiğimizi iddia ettiğimiz her şeyin aslında sadece temsil (*representation*) olduğunu, bu şeylerin beynimizdeki elektrokimyasal veri toplamından başka bir

⁴⁰ David Eagleman, *Beyin: Senin Hikayen*, çev. Zeynep Arık Tozar, İstanbul: Domingo, 2022, 40.

⁴¹ Eagleman, *Beyin: Senin Hikayen*, 71.

⁴² Poincaré, *Science and Method*, 24.

⁴³ Kant, *Prolegomena*, 117.

⁴⁴ Kant, *Prolegomena*, 122.

şey olmadığını söylüyor. Buna göre, fiziksel bir doğaya sahip olan dünyadan edinilen veriler (ışık, ses, koku vb.), beyin tarafından elektrokimyasal verilere dönüştürülür ve dünyanın bir resmi (temsili) oluşturulur. Bizim “bilgi” dediğimiz şey bu temsillerden ibaret. Öyleyse, gerçeklik, zihinden bağımsız fiziksel dünya ise, zihin temsilleri bu gerçeklikten radikal bir şekilde farklı. Beynimizin ürettiği bu temsilleri *idea* olarak alırsak, bugün yine *idea* ve doğa (düşünce-varlık; öznesne; ben-dünya vb.) arasındaki karşıtlık ile baş başa kalırız.

Kant’ın nelerin bilineceğine bir sınır çizmesine benzer bir şekilde, Wittgenstein, *Tractatus*’da düşünmeye, daha doğrusu “düşüncelerin dile getirilişine” bir sınır çizmek ister. Düşünmenin ötesine geçmeye çalışmanın paradoksal olduğunu Wittgenstein şöyle anlatır: “Düşünmeye sınır çizmek için bu sınırın iki yanını da düşünebilmemiz gerekirdi (yani düşünölmeye elvermeyi düşünöbilmemiz gerekirdi)”.⁴⁵ Sınırın ötesinde kalan, Wittgenstein için düpedüz saçma olacaktır.⁴⁶ Gerçeklik zihinden bağımsız bir şekilde kabul edildiği sürece, bu gerçekliğe doğrudan ulaşılabileceğini iddia etmek paradoksal olacaktır.

⁴⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları, 1921] 2016, 11.

⁴⁶ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 11.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet. "Giriş", *Metafizik*, Aristoteles, 1-28. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- Blackburn, Simon. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Chalmers, David. "Facing up to the Problem of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies*, no. 3 (1995): 200-19
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Crick, Francis & Koch, Christof. "Towards a Neurobiological Theory of Consciousness." *Seminars in the Neurosciences*, no.2 (1990): 263-275.
- Descartes, Rene. "Meditations on First Philosophy." In *Meditations on First Philosophy in Focus*, edited by Stanley Tweyman, 34-100. London & New York: Routledge, 1993.
- Descartes, Rene. *A Discourse on the Method*. Translated by Ian Mclean. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Eagleman, David. *Beyin: Senin Hikayen*. Çeviren Zeynep Arık Tozar. İstanbul: Domingo, 2022
- Eagleman, David. *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*. Çeviren Zeynep Arık Tozar. İstanbul: Domingo, 2022.
- Kant, Immanuel. *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizikçe Prolegomena*. (Çeviren Ioanna Kuçuradi & Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2015.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Translated and edited by P. Guyer & A. W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kolakowski, Leszek. *Metaphysical Horror*. Oxford: Basil Blackwell Inc, 1988.
- Levine, Joseph. "Materialism and Qualia: The Explanatory Gap." *Pacific Philosophical Quarterly*, no. 64 (1983): 354-361.
- Loux, Michael J. *Metaphysics: A Contemporary Introduction*. New York & London: Routledge, 2006.

GERÇEKLİK PARADOKSU: GERÇEK ULAŞILAMAYACAK BİR YERDE
THE PARADOX OF REALITY: REALITY IS BEYOND REACH
Volkan ÇİFTECİ

Poincaré, Henri. *Science and Method*. Translated by Francis Maitland. London & New York: Thomas Nelson and Sons, 1914.

Russell, Bertrand. *Felsefe Sorunları*. Çeviren Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.

Platon. *Devlet*. Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Ross, David, *Aristoteles*, çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Kabalcı: 2017.

Tura, Saffet Murat. *Zor Problem: Bilinç, Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2021.

Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*. Çeviren H. Vehbi Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çeviren Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları, [1921] 2016.